

Володимир Вербановський
аспірант кафедри державознавства і права
ОРИДУ НАДУ при Президентіві України

МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНИМ РИЗИКАМ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Стаття присвячена міжнародному досвіду створення та функціонування механізмів протидії корупційним ризикам в системі публічної служби. Механізми протидії корупційним ризикам в системі публічної служби в Україні перебувають на етапі становлення, а тому характеризуються системними прогалинами, й потребують вдосконалення з метою збільшення їх ефективності. В статті був проведений аналіз для визначення того, як керувати найбільш корупційно вразливими процесами і які необхідні заходи для підвищення стійкості проти корупційних ризиків. Автор розкриває позитивні та негативні тенденції протидії корупційним ризикам в системі публічної служби в різних країнах сучасного світу та визначає найбільш корисні моделі, які є найбільш корисні для України.
Ключові слова: корупція; корупційні ризики; система; публічна служба; міжнародний досвід; законодавство.

Vladimir Verbanovsky
PhD student of the State Studies and Law Chair,
ORIPA NAPA under the President of Ukraine

THE MECHANISMS FOR COUNTERING CORRUPTION RISKS IN THE PUBLIC SERVICE SYSTEM: INTERNATIONAL EXPERIENCE

Problem statement and relevance. The issue of combating corruption risks in the public service system is extremely important not only for Ukraine, but also for other countries, as the sustainability of democratic development of the state largely depends on the proper implementation of the principles of law and justice in the public service, as well as strict compliance with the provisions of applicable law by its representatives. Despite the severity, the mechanisms for combating corruption risks in the public service system in Ukraine are in the process of formation, and therefore are characterized by systemic gaps and need to be improved to increase their effectiveness. This necessitates the study of international experience in combating corruption risks in the public service system for the possibility of its implementation in national practice.

The purpose of the article. The main purpose of the article is to reveal the international experience in the creation and operation of an effective mechanism for combating corruption risks in the public service system. The main purpose of the article is to analyze the experience of the European Union and other countries in the organizational and legal framework for the creation and effective functioning of mechanisms to combat corruption risks in the public service system.

The essence of the study. The article is devoted to the international experience of creation and functioning of mechanisms of counteraction to corruption risks in the system of public service. Mechanisms for combating corruption risks in the public service system in Ukraine are in the process of formation, and therefore are characterized by systemic gaps and need to be improved in order to increase their effectiveness. The article conducted an analysis to determine how to manage the most vulnerable processes and what measures are needed to increase resilience to corruption risks. The author reveals the positive and negative trends in combating corruption risks in the public service system in different countries of the modern world and identifies the most models that are most useful for Ukraine.

Conclusions and final results. After reviewing the international experience in combating corruption risks in the public service system, we can conclude that despite the differences, its common vector is the same - to identify and eliminate corruption risks that exist or may arise in the process of public administration through external and internal analysis. This statement is the basis for the formation of mechanisms to combat corruption risks in the public service system in every democracy, the priority of which is to minimize and further eradicate corruption as a socio-legal phenomenon, including in Ukraine. Further study of foreign experience mechanisms for combating corruption risks in the public service system can be carried out in the direction of expanding the range of countries whose experience can be useful for Ukraine.

Key words: Corruption; corruption risks; system; public service; international experience; legislation.

Постановка проблеми

Проблематика протидії корупційним ризикам у системі публічної служби є надзвичайно актуальною не лише для України, а й для інших держав світу, оскільки сталість демократичного розвитку держав значною мірою залежить від належної реалізації принципів законності та справедливості у процесі здійснення публічної служби, а також неухильного дотримання положень чинного законодавства її представниками. Попри гостроту, механізми протидії корупційним ризикам в системі публічної служби

в Україні перебувають на етапі становлення, а тому характеризуються системними прогалинами, й потребують вдосконалення задля збільшення ефективності їхнього застосування. Наведене обумовлює необхідність дослідження міжнародного досвіду протидії корупційним ризикам в системі публічної служби на предмет можливості його імплементації у національну практику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Наукове опрацювання цього питання притаманне розробкам таких
© Вербановський В. В., 2021.

науковців як: В. М. Баришніков, І. Ю. Бор, С. Вольф, Р. В. Гречанюк, Ю. В. Гришова, О. О. Дудоров, А. П. Закалюк, М. І. Камлик, Т. В. Ковальова, О. М. Костенко, М. І. Мельник, А. М. Михненко, Є. В. Невмержицький, А. І. Редька, В. В. Решота, В. М. Трепак, А. О. Фальковський, М. І. Хавронюк та інших. Водночас проблематика дослідження вимагає комплексного всебічного підходу до механізмів протидії корупційним ризикам в системі публічної служби.

Мета

Основною метою статті є розкриття міжнародного досвіду в створенні та функціонуванні ефективного механізму протидії корупційним ризикам в системі публічної служби. Основна мета статті передбачає аналіз досвіду країн Європейського союзу та інших держав світу в організаційно правовому забезпеченні створення та ефективного функціонування механізмів протидії корупційним ризикам в системі публічної служби.

Основною методологією дослідження є системний, системно-функціональний та аксіологічний підходи. Також плідно використовувався герменевтичний метод, що дозволяє розкрити особливості законодавства країн що аналізуються. Системний підхід дозволив визначити механізм протидії корупційним ризикам в публічній службі як цілісну розвиваючу систему. Аксіологічний підхід надав можливості висвітлити проблематику створення та ефективного функціонування механізмів протидії корупційним ризикам в системі публічної служби з точки зору основних правових цінностей якими є верховенство права, свобода, рівність справедливості.

Виклад основного матеріалу

Однією із найперших та передових зарубіжних практик протидії корупційним ризикам є методологія «превентивної самооцінки корупційної вразливості в публічній сфері», запроваджена в 2003 році в Нідерландах. На основі цієї методики, державні органи могли проводити оцінку корупційних ризиків. Особливістю останньої було використання двох концептуально та процедурно узгоджених методів: аналізу законодавства та проведення опитувань посадовців. Така комбінація дозволила вийти за межі формальної оцінки ризиків як переважно гіпотетичних моделей поведінки (ідеальних типів) та визначити можливості реалізації таких моделей в контексті конкретних ситуацій.

Підхід, який використовується за нідерландською методологією оцінки вразливості до корупції для нейтралізації так званої корупції є трикутник – мотивація, можливість, і раціоналізація. При визначенні сфери оцінки ризику слід враховуються будь-які сфери, де слабкі сторони контролю можуть призвести до збільшення ризику отримання неправомірної вигоди. Загалом, дана методологія передбачає наступну сукупність послідовних дій:

- визначення та оцінка областей вразливості – притаманна діяльності і процесам організації, які виявляються при укладанні контрактів, видачі документів, законодавчих, правозастосовних та інших відносини між урядом та громадянами (бізнес-сектор), а також в управлінні державною власністю.

- оцінка чинників підвищеної вразливості (зростаюча складність, швидкі зміни, керівництво та підлеглі).
- оцінка рівня розвитку системи управління на основі цілісності, яка показує стійкість даної організації або її організаційних підрозділів з точки зору виникнення корупційних ризиків.
- аналіз відхилень, який проливає світло на те, чи є баланс між профілем вразливості, визначеним в першому та другому рівнях розвитку (стійкості) системи управління.

Проведений аналіз надалі є основою для визначення того, як керувати найбільш корупційно вразливими процесами і які необхідні заходи для підвищення стійкості проти корупційних ризиків [1].

Також, варто відмітити, що в Нідерландах здійснюється цікава практика застосування методу самооцінки «Self-Assessment INTEgriteit», або «SAINT». Методом є семінар, який складається з двох етапів. Спочатку учасники вибирають найбільш вразливі процеси на основі інвентаризації основних і допоміжних процесів оцінюваної організації. Потім описуються найбільш серйозні ризики при забезпеченні доброчесності в рамках окремих процесів. Наступним етапом оцінюється існуюча в організації система забезпечення доброчесності на предмет ефективності та адекватності. У підсумку, учасники складають карту, де відображуються заходи, що вживаються в системі забезпечення доброчесності, у тому числі ті, які оптимально підходять для зміцнення захисту вразливих сторін, що утворюються в результаті процесів, найбільш схильних до корупції [2].

Болгарський досвід протидії корупційним ризикам у публічній службі регламентовано Законом «Про корупцію та конфіскацію незаконно набутого майна» від 19 січня 2018 року. Серед напрямків попередження корупції даним нормативно-правовим актом визначено проведення аналізу, розроблення та пропонування заходів щодо запобігання та протидії корупції та координування їх впровадження. Реалізація наведених положень покладена на Комісію з протидії корупції та конфіскації незаконно набутого майна, яка у відповідності до ст. 32 вищевказаного закону зобов'язана, здійснювати такі заходи з метою протидії корупційним ризикам у публічній службі:

- узгоджувати кожен законопроект, підготовлений органами виконавчої влади, щодо наявності корупційного ризику, а також проводити подальший аналіз впливу закону;
- визначити та проаналізувати сфери ризику корупції;
- розробити заходи з антикорупційною орієнтацією;
- методично підтримувати застосування заходів з антикорупційною орієнтацією;
- провести подальший аналіз впливу щодо застосованих заходів антикорупційною орієнтацією;
- розробляти методології оцінки корупційного ризику, етичні стандарти поведінки, системи перевірки доброчесності та надавати допомогу у їх впровадженні;
- розробити пропозиції щодо внесення змін до законодавства з антикорупційною спрямованістю.

У відповідності до вище окреслених норм, у Болгарії корупційні ризики у публічній службі оцінюються

відповідно до Методології оцінки корупційних ризиків, затвердженої Прем'єр-міністром країни. Даний документ вказує на чотири категорії показників корупційного ризику: об'єктивні (монопольне становище в адміністрації – автономне прийняття рішень); суб'єктивні (незнання про нормативні акти, що стосуються діяльності адміністрації); внутрішні (недостатня адміністративна спроможність або відсутність ефективного контролю); зовнішні (часті зміни в законодавстві).

Сукупність існуючих категорій надає змогу інспекціям, сформованим в органах публічної влади проводити оцінку та кваліфікувати ступінь корупційного ризику як низький, середній або високий. При цьому, ступінь корупційного ризику вважається низьким при наявності меншої третини умов, середнім – за наявності більшої третини умов, високим – за наявності більшої половини умов корупційного ризику.

Визначений ступінь корупційного ризику надає змогу обрати належні та ефективні заходи щодо управління ними. Зокрема, збір підписів працівників для підтвердження та забезпечення їх обізнаності із антикорупційним законодавством, запровадження або вдосконалення систем постійного моніторингу та аналізу ризиків корупції в структурі та звітність про результати роботи, вдосконалення організації роботи за допомогою підвищення контролю за структурними підрозділами, особливо сприйнятливими до корупційного тиску (комісії з державних закупівель, концесії, оцінки, дозволи тощо), вдосконалення системи доступності повідомлення та збору сигналів про корупцію від викривачів та подальші перевірки, дій у разі виявлення, а також підтвердження таких порушень. Окрім того, здійснення публічної служби із середнім або високим ризиком підлягає регулярному моніторингу [3].

У Литві протидія корупційним ризикам в системі публічної служби здійснюється у відповідності до Закону «Про запобігання корупції» від 28 травня 2002 року. Статтею 5 цього нормативно-правового акту, до заходів запобігання корупції віднесено аналіз корупційного ризику, який законодавчо розтлумачений як аналіз діяльності державних або муніципальних установ з точки зору боротьби з корупцією у порядку, встановленому Урядом, та мотивованих висновків щодо зменшення корупції, підготовки антикорупційної програми та подання пропозиції щодо змісту програми, а також рекомендації державним чи муніципальним установам щодо інших заходів щодо запобігання корупції.

Таким чином, литовським законодавством покладено обов'язок на керівників державних чи муніципальних установ, структурних підрозділів або особи здійснювати запобігання та боротьбу з корупцією, визначати сфери діяльності державної чи муніципальної установи, в яких існує велика ймовірність корупції. При цьому, відмітимо, що у Литві, сфера діяльності державної чи муніципальної установи класифікується як область, де існує велика ймовірність корупції, якщо вона відповідає одному або кільком із наступних критеріїв:

- в державній чи муніципальній установі скоєно кримінальне правопорушення корупційного характеру;
- основними функціями державної чи муніципальної установи є виконання контролю або нагляду;

- функції, завдання, робота та процедури прийняття рішень та відповідальність окремих державних службовців не детально регламентовані;
- діяльність державної чи муніципальної установи пов'язана з наданням або обмеженням дозволів, знижок, пільг та інших додаткових прав;
- державна чи муніципальна установа переважно приймає рішення, які не потребують схвалення іншої державної чи муніципальної установи;
- у процесі діяльності державної чи муніципальної установи використовується інформація, що ставить державну або службу в таємницю;
- попередній аналіз корупційного ризику в державній чи муніципальній установі виявив слабкі місця в роботі.

У сферах діяльності державної чи муніципальної установи, де існує велика ймовірність корупції, може бути проведений аналіз ризику корупції. Визначаючи необхідність проведення аналізу корупційного ризику у сферах діяльності державної чи муніципальної установи, Служба спеціальних розслідувань оцінює, чи відповідає діяльність державної чи муніципальної установи одному чи кільком із наступних критеріїв:

- були спроби з порушенням порядку, встановленого нормативно-правовими актами, вплинути на працівників державної чи муніципальної установи або на прийняті ними рішення;
- корупційні правопорушення були розкриті в інших державних чи муніципальних установах, що виконують подібні функції;
- кримінальні правопорушення корупційного характеру були розкриті в інших державних чи муніципальних установах, що виконують подібні функції;
- існує необхідність удосконалити систему нагляду за діяльністю державної чи муніципальної установи;
- прийняті рішення стосуються матеріальної чи іншої вигоди зацікавленої сторони;
- виявлено порушення норм чинного порядку (наприклад, при розподілі бюджетних коштів, оформленні замовлень та прийнятті інших рішень);
- державна або муніципальна установа є незалежним розпорядником бюджетних асигнувань;
- Державна аудиторська служба, омбудсмени Сейму чи інші контрольні чи наглядові установи встановили порушення діяльності цієї державної чи муніципальної установи;
- отримано іншу інформацію щодо проявів корупції, що існують у діяльності державної чи муніципальної установи.

Аналіз корупційного ризику охоплює сфери діяльності державної або муніципальної установи, де існує велика ймовірність корупції, та системи нагляду в цих сферах й проводиться Спеціальною службою розслідувань у порядку, встановленому урядом [4]. За результатами оцінки, Спеціальна служба розслідувань надає конкретні рекомендації щодо усунення виявлених проблем. Зазвичай, такі рекомендації передбачають: створення спеціальних планів реформування процедур, вдосконалення систем внутрішнього контролю та звітності, поліпшення якості регламентуючих документів, підвищення прозорості прийняття рішень, тощо.

Також видається доцільним звернути увагу й на досвід Молдови щодо протидії корупційним ризикам у системі публічної служби. Основою для його формування є Закон «Про непідкупність» від 25 травня 2017 року. Положення даного нормативно-правового акту визначають сутність поняття «ризик корупції» як ймовірність виникнення корупційних проявів, негативно впливають на виконання публічних суб'єктом своїх завдань. Загалом, протидія корупційним ризикам у системі публічної служби покладена на керівників публічних суб'єктів та Національний центр по боротьбі із корупцією, які є відповідальними за застосування заходів контролю непідкупності в публічному секторі у таких напрямках: усунення ризиків корупції в процесі розробки проектів законодавчих, нормативних та відомчих актів (майбутні ризики) та управління ризиками корупції (існуючі ризики).

Керівник публічного суб'єкта і публічні агенти, відповідальні за розробку проектів законодавчих, нормативних та відомчих актів, зобов'язані не допускати і виключати фактори, що сприяють появі ризиків корупції, просуванню приватних інтересів на шкоду суспільним і обмеження законних інтересів осіб і / або громадських інтересів в процесі розробки проектів. Окрім того, на керівників публічних суб'єктів покладено й обов'язок забезпечувати менеджмент ризиків корупції в процесі впровадження стандартів етики і професійної непідкупності у відповідно до Закону «Про державний внутрішній фінансовий контроль». Процес менеджменту ризиків корупції в рамках публічного суб'єкта документується в спеціальному реєстрі, який включає:

- опис уразливого заходи / особливого завдання діяльності публічного суб'єкта;
- ризик корупції, що перешкоджає реалізації заходу / особливого завдання;
- ціна ризику (тяжкість / значущість ризику);
- реакція на ризик і дію публічного суб'єкта;
- особа, відповідальна за дію;
- термін / період здійснення дії.

З огляду на те, що керівники публічних суб'єктів займаються внутрішньою протидією корупційним ризикам у системі публічної служби, Національний центр по боротьбі із корупцією є відповідальним за провадження зовнішніх її аспектів. Закон «Про непідкупність» на даний орган покладає обов'язок щодо проведення антикорупційної експертизи та оцінки неінституціональної неподільності, тестування професійної непідкупності та регіонального тестування професійної непідкупності.

Антикорупційна експертиза являє собою процес ідентифікації в проектах законодавчих і нормативних актів ризиків корупції, та факторів, що їх генерують (недоліки проекту, що стосуються формулювань, законодавчої послідовності, прозорості та доступу до інформації, здійснення прав і обов'язків осіб, здійснення повноважень органом публічної влади, механізмів контролю, відповідальності та санкцій), а також у наданні рекомендацій щодо їхнього усунення. Висновок антикорупційної експертизи являє собою аналіз ризиків корупції законодавчого процесу, загальний і детальний аналіз ризиків корупції проекту і висновки.

Оцінка інституційної непідкупності є процесом зовнішнього оцінювання ризиків корупції в рамках публічного суб'єкта з метою виявлення ризиків корупції за допомогою аналітичних і практичних методів (тесту-

вання професійної непідкупності), опису факторів, що визначають виявлені ризики та їх наслідки, а також з метою представлення рекомендацій для їх зменшення.

Ідентифікація ризиків корупції проводиться на основі вивчення практики культивування атмосфери інституційної непідкупності, інцидентів непідкупності, допущених публічними агентами публічного суб'єкта, що надійшла від громадян інформації, матеріалів засобів масової інформації, аналітичних джерел, а також того, яким чином виявленими ризиками корупції порушені права людини. В рамках тесту на професійну непідкупність тестувальником створюються і застосовуються умовні, модельовані ситуації, подібні до тих, що виникають у службовій діяльності, що здійснюються за допомогою прихованих операцій, обумовлених діяльністю і поведінкою тестованого публічного агента, з метою пасивного спостереження, встановлення реакції і поведінки тестованого з тим, щоб визначити ступінь погіршення атмосфери інституційної непідкупності та ризики корупції в рамках публічного суб'єкта. Публічні агенти, які підлягають тестуванню професійної непідкупності, відбираються у випадковому порядку, в залежності від виявлених ризиків корупції. Діяльність по тестуванню професійної непідкупності здійснюється під судовим контролем. Опис ризиків корупції, виявлених і, залежно від обставин, підтверджених в ході тестування професійної непідкупності, і аналіз чинників ризику, що підвищують ймовірність матеріалізації цих ризиків, здійснюються з урахуванням зовнішніх, внутрішніх, операційних та індивідуальних чинників ризику. Завершується оцінка інституційної непідкупності виданням рекомендацій, застосування яких дозволить публічному суб'єкту скоротити корупційні прояви в середовищі публічних агентів і поліпшити атмосферу інституційної непідкупності [5].

Протидія корупційним ризикам у системі публічної служби здійснюється й в Казахстані відповідно до Закону «Про протидію корупції» від 18 листопада 2015 року. Згідно з даним нормативно-правовим актом, серед системи заходів протидії корупції виділено й аналіз корупційних ризиків, які тлумачиться як можливість виникнення причин і умов, що сприяють вчиненню корупційних правопорушень.

Аналіз корупційних ризиків статтю 8 вказаного профільного закону поділено законодавчо на два різновиди (зовнішній і внутрішній), й загалом є діяльністю із виявлення і вивчення причин і умов, що сприяють вчиненню корупційних правопорушень. Розглянемо їх більш детально.

Зовнішній аналіз корупційних ризиків здійснюється уповноваженим органом з протидії корупції в порядку, визначеному Урядом Республіки Казахстан за погодженням з Адміністрацією Президента Республіки Казахстан, за наступними напрямками:

- виявлення корупційних ризиків в нормативних правових актах, які зачіпають діяльність державних органів і організацій, суб'єктів квазі державного сектору;
- виявлення корупційних ризиків в організаційно-управлінській діяльності державних органів і організацій, суб'єктів квазі державного сектору.

До проведення зовнішнього аналізу корупційних ризиків уповноважений орган з протидії корупції має право залучати фахівців і (або) експертів інших суб'єк-

тів протидії корупції. За результатами зовнішнього аналізу корупційних ризиків державні органи, організації та суб'єкти квазі державного сектору вживають заходів щодо усунення причин та умов виникнення корупції. Разом з тим зовнішній аналіз не поширюється на відносини у сферах: вищого нагляду, здійснюваного прокуратурою, досудового провадження у кримінальних справах, провадження у справах про адміністративні правопорушення; правосуддя, оперативно-розшукової діяльності, кримінально-виконавчої діяльності, контролю за дотриманням вимог законодавства Республіки Казахстан про державні секрети.

Що стосується внутрішнього аналізу корупційних ризиків, то останній здійснюється керуючими суб'єктами державних органів, організацій та суб'єктами квазі державного сектору, відповідної до порядку, який визначається відповідним органом самостійно. За результатами внутрішнього аналізу, вживаються заходи щодо усунення причин і умов, що сприяють вчиненню корупційних правопорушень[6].

Висновки

Здійснивши огляд міжнародного досвіду протидії корупційним ризикам в системі публічної служби, можна дійти висновку, що попри наявні відмінності, загальний його вектор єдиний – виявлення та усунення корупційних ризиків, що існують або можуть виникати в процесі здійснення публічного управління шляхом здійснення зовнішнього та внутрішнього аналізу. Наведене твердження є базисом для формування механізмів протидії корупційним ризикам в системі публічної служби в кожній демократичній державі, пріоритетом якої є мінімізація та подальше викорінення корупції як соціально-правового явища, зокрема й в Україні. Подальше дослідження зарубіжного досвіду механізми протидії корупційним ризикам в системі публічної служби може здійснюватися в напрямку розширення кола країн, досвід яких може бути корисним для України.

Література.

1. Міжнародний досвід запобігання та протидії корупції. URL: <https://kmr.gov.ua/uk/file/103040/download%3Ftoken%3DoEbXnKOOvJPm9rrQS5eJ6sPq2cvi2pTNqtiL-kWqxfU+&cd=4&hl=ru&ct=clnk&gl=ua>
2. Яременко О., Яременко С. Використання міжнародного досвіду для оцінки корупційних ризиків. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/ds/2016/march/issue-3/article-16297.html>
3. Про корупцію та конфіскацію незаконно набутого майна: Закон Республіки Болгарія від 19 січня 2018 року. URL: <https://www.mi.government.bg/files/useruploads/files/antikorupzia/zpkonpi.pdf>
4. Про запобігання корупції: Закон Литовської Республіки від 28 травня 2002 року. URL: <http://savadai.savadai.lt/document.php?id=9223>
5. Про непідкупність: Закон Республіки Молдова від 25 травня 2017 року. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=99995#A000000064
6. Про протидію корупції: Закон Республіки Казахстан від 18 листопада 2015 року. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33478302#pos=69;-55

References.

1. Mizhnarodnyi dosvid zapobihannia ta protydii koruptsii. URL: <https://kmr.gov.ua/uk/file/103040/downlo>

ad%3Ftoken%3DoEbXnKOOvJPm9rrQS5eJ6sPq2cvi2pTNqtiL-kWqxfU+&cd=4&hl=ru&ct=clnk&gl=ua

2. Yaremenko O., Yaremenko S. Vykorystannia mizhnarodnoho dosvidu dlia otsinky koruptsiinykh ryzikiv. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/ds/2016/march/issue-3/article-16297.html>

3. Pro koruptsiu ta konfiskatsiiu nezakonno nabutoho maina: Zakon Respubliky Bolhariia vid 19 sichnia 2018 roku. URL: <https://www.mi.government.bg/files/useruploads/files/antikorupzia/zpkonpi.pdf>

4. Pro zapobihannia koruptsii: Zakon Lytovskoi Respubliky vid 28 travnia 2002 roku. URL: <http://savadai.savadai.lt/document.php?id=9223>

5. Pro nepidkupnist: Zakon Respubliky Moldova vid 25 travnia 2017 roku. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=99995#A000000064

6. Pro protydiiu koruptsii: Zakon Respubliky Kazakhstan vid 18 lystopada 2015 roku. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33478302#pos=69;-55